

ЗАЩИТАТА НА ЖЕРТВИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ – ВАЖНА ФУНКЦИЯ НА ПРАВОВАТА ДЪРЖАВА

проф. д-р Добринка Чанкова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

PROTECTION OF CRIME VICTIMS - AN ESSENTIAL FUNCTION OF THE RULE OF LAW STATE

Prof. Dobrinka Chankova, PhD

***Abstract:** The paper presents a brief overview of the process of rediscovery and recognition of crime victim during the last decades. The legal status of the injured party in recent European acts and on a national level is explored. Both the achievements and the deficits of the regulation are underlined as well as some of their practical implications. The crime victims' protection is considered an essential function of the rule of law state.*

***Keywords:** crime victim, protection, rights, legal status, European acts*

През последните десетилетия жертвата на престъплението бе „преоткрита“ от теорията и практиката, националния и международния законодател, и глобалните политици [1]. Ключов момент е приемането на Декларацията на ООН относно основните принципи на правосъдието за жертвите на престъпления и злоупотреба с власт от 1985 г. Макар и със закъснение е отчетено, че в съвременната правова държава привилегировано внимание следва да се обърне на „изправната страна“ в наказателноправния конфликт, или поне тя да се третира балансирано с извършителя на престъплението, който дълго време, благодарение и на Европейската конвенция по правата на човека, получаваше приоритетно място в юриспруденцията на много държави.

Основополагащата декларация на ООН е последвана от множество специализирани актове, в които защитата на жертвите на престъпления в най-общ план или на отделни видове престъпления е основен предмет [2]. В този смисъл следва да се посочат Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност и по-специално Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца (2000 г.), Факултативния протокол към Конвенцията на ООН за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография, и много други. Идеята е да се осигури ефективна, многопластова защита, както в рамките на наказателното производство, така и извън него, и за целта бяха ангажирани усилията на ратифициралите актовете държави.

В Европейски контекст е необходимо да се подчертае ролята на Съвета на Европа като основна регионална правозащитна организация, за която проблематиката на жертвите на престъпления е високо в дневния ред от началото на 80-те години на миналия век. Специален акцент заслужават Европейската конвенция за компенсация на жертвите на насилствената престъпност от 1983 г., Конвенцията за борба с трафика на хора от 2005 г., и плеяда други обвързващи актове и препоръки, оказали огромно влияние върху статута и третирането на жертвите на различни престъпления в Европа.

През последните две декади и в политиката на Европейския съюз (ЕС) се откроява ярка тенденция на ангажираност спрямо жертвите на престъпления. Един от първите значими актове, приети в рамките на съюза, е Рамковото решение 2001/220 ПВР на Съвета на ЕС от 15 март 2001 г. за правното положение на жертвите на престъпления в наказателното производство, последвано от Директива 2004/80/ЕС от 29 април 2004 г. относно компенсацията на жертвите на престъпления, Директива 2017/541 от 15 март 2017 г. относно борбата с тероризма и др. Своеобразен разцвет настъпва през 2011 г., когато Европейската комисия окачествява жертвата на престъплението като „новата икона на съвременната наказателна политика“, приема Пътна карта¹ и се ангажира с разработването на „Пакет за жертвите“, включващ редица важни инструменти – Директива за минималните стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, Регламент за взаимното признаване на мерките за защита по граждански дела, съответни препоръки, както и преглед на Директивата за компенсацията. През годините Европейският съюз последователно предприема съответните мерки, като едно от постиженията му е **Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета относно Европейската заповед за защита²[3]**, с която се създава механизъм за взаимното признаване на мерки за защита по наказателни дела между държавите-членки. След това е приета **Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета³ (Директива за жертвите)**. Поради изключителната важност на Директивата, Европейската комисия през 2013 г. издава специални Указания към държавите-членки за транспонирането и прилагането ѝ⁴. Макар и правно необвързващи, те представляват авторитетна интерпретация на правото на ЕС в тази област и са от значение за решенията на Съда на ЕС. През 2018 г. е приета Резолюция P8_TA(2018)0229⁵, в която се отправят значителни критики към държавите за недостатъчно добро транспониране на директивата, което засяга правата на жертвите.

Трябва да се признае, че е налице съществена еволюция в подхода и третирането на жертвата на престъплението. И макар, че все още правата ѝ не са издигнати до степен на основни човешки права, или поне не са изрично закрепени като такива, в основните универсални и регионални международни инструменти, в конституциите и националните законодателства на всички съвременни развити държави, претендиращи да са правови, защитата на пострадалите от неправомерни деяния, нарушаващи техни законни права и интереси, е неизбежен ангажимент на институциите на публичната власт. Това разбиране намира опора в чл. 13 от Европейската конвенция по правата на човека и чл. 47 от Хартата на основните права на ЕС, уреждащи правото на ефективно средство за защита. Доктрината, а и законодателят приема, че жертвите на престъпления имат право на достъп до правосъдие и функцията на наказателно-правосъдните системи е да „изправят нещата“, да възстановят справедливостта. Зато-

¹ С 178 Официален вестник на Европейския съюз, 28.06.2011г.

² L 338/2 Официален вестник на Европейския съюз, 21.12.2011г.

³ L 315/57 Официален вестник на Европейския съюз, 14.11.2012г.

⁴ DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA- Ref. Ares(2013)3763804 - 19/12/2013

⁵ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0229_BG.html#def_1_13

ва, когато е извършено престъпление и са засегнати правата на жертвата, тя с основание може да очаква – и дори да изисква – да бъде защитена. Това е напълно естествено и съвместимо с концепцията, че в една правова държава достойнството и правата на човека следва да бъдат отстоявани. Подобна интерпретация се съдържа и в юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека. В ход е смяна на парадигмата на отношението жертва-държава и по-конкретно преход от реторика, основана на нуждите на жертвите към подход, основан на човешките ѝ права. Не е необходимо жертвата да моли за помощ, на базата на нейната уязвимост. Тя по-скоро следва да изисква от държавата да се отнесе към нея с необходимата сериозност и да я защити. Държавата вече не се намира в нейната удобна патриархална позиция на щедрия „добър самарянин“, тя е задължен субект спрямо жертвата – титуляр на права, намираща се под нейна юрисдикция.[4]

На национално ниво жертвата също получи признание, макар и по-късно. Дълго време пострадалите от престъпления бяха „невидими и negliжирани субекти“ на наказателния процес и социалната реалност, изолирани от „своя собствен случай“, но след редица стратегически документи, подчертаващи необходимостта от специални мерки в тази област и в изпълнение на международноправни ангажименти, изискващи адекватни мерки от държавата, бяха предприети законодателни инициативи, които съществено подобриха правното положение на жертвата и отношението към нея извън наказателния процес. Еволюцията на обществото също бе в подкрепа на жертвите. Така, вследствие на развитието на доктрината и практиката и с оглед привеждане на националното законодателство в съответствие с европейските и глобалните стандарти за жертвите, се стигна до правна уредба, кореспондираща в голяма степен с най-напредничавите модели.

Конституционното основание се съдържа в чл. 56 от основния закон, съгласно който всеки гражданин има право на защита, когато са нарушени или застрашени негови права или законни интереси. Сравнително новият Наказателно-процесуален кодекс (НПК), в сила от 2006г. съдържа основната регулация, която се допълва от редица други закони и подзаконовни актове – Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления и правилника за приложението му, Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство и правилника към него, Закон за защита от домашно насилие, Закон за борба с трафика на хора, и мн. др. Освен специалната Глава осма на НПК, уреждаща за пръв път статута на пострадалия в досъдебното производство и в съдебната фаза, в по-ново време, с оглед транспонирането на европейски директиви, бяха добавени редица нови положения, които без съмнение представляват законодателен ръст и са проява на държавната функция за защита на тази категория физически лица (а в редица случаи и на оцетените юридически лица). Така например, през 2015 г. бяха въведени мерки за защита на пострадалия, изразяващи се в забрана на обвиняемия да доближава непосредствено пострадалия; да осъществява контакт с него под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс; да посещава определени населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава (чл. 67). Предвидено бе задължение за съда да го уведоми за възможността да бъде издадена Европейска заповед за защита и бе приет специален Закон за Европейската заповед за защита⁶. В случай, че обвиняемият наруши мярката по чл. 67, му се взема мярка за неотклонение или определената мярка за неотклонение се изменя в по-тежка (чл. 68а), а така също бяха приети мерки за обезпечаване на разноски по делото (чл. 73а).

⁶ ДВ бр. 41/2015 г.

За осигуряване сигурността на пострадалия и неговите близки са предвидени и специални разпоредби в НПК – чл. 123 – Защита на свидетеля, в което качество обикновено се явява пострадалият, като тази защита включва лична физическа охрана от органите на МВР и запазване в тайна на неговата самоличност. В Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство и в правилника му са предвидени и с времето се доразвиваха и други мерки за защита на пострадалия и близките му.

През 2017 г. с изменение на НПК бе легално възприето понятието „Специфични нужди от защита“, които по смисъла на кодекса, а и съгласно европейското право, са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит. С оглед на това в чл. 139, ал. 10 НПК бе прието, че разпит на свидетел със специфични нужди от защита се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, а в чл. 140, ал. 5 бе посочено, че разпитът на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения (сини стаи) или чрез видеоконференция. Може да се назначи и експертиза за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в процеса (чл.144). Новият институт за ускоряване на наказателното производство (чл. 368-369), макар и критикуван в редица отношения, също би могъл да се разглежда като инструмент в полза на пострадалия.

През 2019 и 2020 г. продължи транспонирането на Директивата за жертвите и бе предвидено задължение на прокурора за информиране на пострадалия със специфични нужди от защита във връзка с нови обстоятелства относно мерките за неотклонение на обвиняемия, а така също и за освобождаването на осъдения. Същевременно, редица положения от Директивата остават дори извън предмета на новия Законопроект за изменение и допълнение на НПК, публикуван за обществено обсъждане на 31.07.2020 г.

Макар и вече сравнително добре разработена, законовата уредба на участието на пострадалия в наказателния процес продължава да страда от някои дефицити. Така например, той често е изключен от производството по решаване на делото със споразумение /чл. 381-384 НПК/. Когато споразумението е постигнато на досъдебното производство, пострадалия се уведомява едва след като съдът одобри споразумението, с указание, че може да предяви граждански иск за неимуществените вреди пред гражданския съд – това обаче е по-неблагоприятно за него, тъй като той сам следва да води процеса. Само когато споразумението е постигнато в съдебното производство, то се одобрява след съгласието на всички страни. Предвид все още непълноценното транспониране на Директивата за жертвите, пострадалият не може да се ползва от всички възможности, приети в другите правови държави.

Законът за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления /ЗПФКПП/, в сила от 2007 г. предвиди различни форми на подкрепа, медицинска, правна, психологическа и практическа помощ от специализирани служби/ организации, преди и по време на наказателното производство, както и в рамките на подходящ срок след приключването му. Със закона за пръв път у нас се установи правният институт на компенсацията, който не е идентичен на отдавна приетия в българското законодателство институт на обезщетяване на пострадалите на деликтно основание. С него бе предвидено, като проява на хуманно отношение на държавата

към пострадалите от определени тежки престъпления, компенсирането им за непосредствено претърпени вреди. Въвеждайки през 2016 г. донякъде изискванията на Директивата за жертвите, макар и „по български“, бе разширена и прецизирана съществуващата нормативна уредба по отношение на правата на пострадалите от престъпления – най-вече подобро е информирането им за правата им по този закон, предвидени са мерки за оказване на съдействие те да разбират и да бъдат разбирани в процеса. Съгласно ал. 1 на чл. 3 от ЗПФКПП се осигури възможност всички пострадали от престъпления от общ характер /само/ да имат достъп до организации, оказващи безплатна психологическа консултация и практическа помощ. С изменението на ал. 2 на чл. 3 се разшири кръгът на лицата, които имат право на подпомагане и финансова компенсация от държавата – всички наследници на починалия пострадал, вместо изрично посочени. С ал. 3 в известна степен се разшири кръгът на тежките умишлени престъпления срещу личността, за пострадалите от които законът предвижда финансова компенсация от държавата. И все пак, казуистичното изброяване крие риск извън обхвата на закона и респ. грижата на държавата да останат някои тежки престъпления, което е в противоречие с изискванията на посочената Конвенция на Съвета на Европа и Директивата за компенсацията, които изискват общ режим за компенсиране на жертвите на всички умишлени насилствени престъпления, извършени на територията на съответната държава. В този смисъл е и заключението на Генералния адвокат Y.Vot от 2016 г. по дело C-601/14 на Европейската комисия срещу Италия.

Политиката на компенсацията като антивиктимогенна мярка се основава на идеята на общественния договор. Действително, министърът на правосъдието незабавно след изплащането на финансовата компенсация предявява регресен иск срещу извършителя на престъплението или неговите наследници за възстановяване на изплатената парична сума. Но подкрепата на държавата остава дори и в случаите, когато извършителят не е разкрит или не може да бъде преследван или наказан. И тогава помощта за медицински разходи, погребения и т.н. макар и прекалено базисна, се явява особено ценна. Нещо повече – новият чл. 6а установи задължение за дипломатическите и консулски представителства на Република България, акредитирани в държавите-членки на Европейския съюз, да информират българските граждани, пострадали от престъпления на територията на съответната държава-членка, за компетентните органи в съответната държава, към които могат да се обърнат относно реда за получаване на подпомагане и финансова компенсация, както и възможностите за получаване на подпомагане, когато се намират на територията на Република България. Това е така, тъй като законът се прилага, когато престъпленията са извършени на територията на РБ или извън нейна територия, но пострадалият е български гражданин. Това е проекция на изискването на европейските актове за компенсиране, независимо на кое място в Европейската общност е извършено престъплението.

С изменение на закона бе добавена и възможността за предоставяне на финансова компенсация не само след осъдителна присъда и в някои случаи на прекратяване и спиране на наказателното производство, но и при споразумение в досъдебната фаза-чл.12. Премахната бе долната и вдигната горната граница на размера на компенсацията на 10 000 лв. Ненавършилите пълнолетие лица *de lege lata* получават финансова компенсация за издръжка до 10 000 лв. за всяко лице. Но и тази промяна не може да се приеме като достатъчна. Вярно е, че размерът на компенсацията е обусловен и от финансовите възможности на съответната държава, но на практика се оказват твърде големи диспропорциите, още повече, че те понякога касаят „цената“ на чо-

вешкия живот. Новият Законопроект за изменение и допълнение на ЗПФКПП от лятото дори не повдига този въпрос.

Практиката по приложението на закона остава обаче твърде ограничена. И въпреки, че Националният съвет за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления функционира от твърде отдавна, той, а и института на компенсацията, все още не са достатъчно популярни. Българското общество е силно виктимизирано и ако държавата не може да осигури сигурност на своите граждани, то тя поне следва да се погрижи за тях, когато станат жертва на престъпление. Разумно и оправдано е компенсирането на жертвите да е авансово – когато то е най-необходимо, в кратък срок след престъплението, когато те се чувстват най-уязвими и безпомощни, а не след осъждането, респ. споразумението или прекратяването на делото, и да обхващат и междинни и спешни разходи.

Положително би следвало да се оцени изменението на Закона за домашното насилие от 2015 г. и респ. Глава трета „Мерки за осигуряване на защита въз основа на регламент (ЕС) № 606/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г. относно взаимното признаване на мерки за осигуряване на защита по граждански дела. Защитата на пострадалите и от актове на домашно насилие, които се ползват от мярка за защита, постановена в държава членка на Европейския съюз бе разширена и засилена посредством издаването на заповед за защита на територията на страната от Софийския градски съд. Могат да бъдат посочени и редица други подобрения в правната уредба на защитата на жертвата, все още обаче недостатъчни за една държава, претендираща да е права.

Последните години поставиха пред европейските страни, вкл. България, ново нормативно предизвикателство – **Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие от 2011г.**⁷ (Истанбулската конвенция). Тя е от особена важност, тъй като женските движения са от ключово историческо значение за еволюцията на правата на пострадалите. Редица страни – членки на Съвета на Европа вече ратифицираха документа, други все още само са го подписали, а в страни като България дори имаше значителна съпротива на ниво институции и широка общественост. В крайна сметка бяха приети изменения и допълнения на Наказателния кодекс, криминализиращи някои форми на домашното насилие⁸, но непълно и неудовлетворително, без жертвите да могат да се ползват от всички достижения на Конвенцията. Макар и придружена от редица дебати, Конвенцията е смятана за основополагащ и цялостен инструмент в областта на правата на човека, покриващ редица форми на насилие срещу жените, който поставя амбициозен стандарт за превенция, защита и подкрепа на жертвите, както и изисквания към материалното и процесуално законодателство на страните.

Действително, държавите се различават в подхода и бързината на ратификация и прилагане на документа. Въпреки това обаче той ги задължава да направят цялостен преглед на законодателството и практиките си, за да се види каква материалноправна, процесуална и институционална защита предлагат те на жертвите на насилието над жени и домашното насилие, тъй като те в крайна сметка получават защита на национално ниво, както и защото уеднаквяването на наказателното право в областите, уредени от Конвенцията, е въпрос на национална компетентност. Нещо повече, подобрата защита на жертвите на домашно насилие и насилие срещу жени ще доведе до

⁷ Съвет на Европа (2011). Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие. Съвет на Европа, Договори № 210.

⁸ ДВ бр.16 / 2019 г.

по-добра защита на жертвите на престъпления като цяло, като постави тях и основните им права в центъра на усилията на държавите. От друга обаче, новите състави на престъпления, интегрираните системи за защита на жертвите, ресурсното обезпечаване на изследванията и на събирането на данни, както и отчитането пред специализирания комитет на съвета на Европа GREVIO изглежда поставят твърде големи изисквания пред държавите, оттам и трудностите при възприемането на документа в националните правни системи.

Друг актуален въпрос, отново в общоевропейски план, е приложението на Директивата за Европейската заповед за защита. Макар и транспонирана във всички държави-членки с безспорен консенсус, в практиката се констатираха някои пропуски, които доведоха до приемането на специална **Резолюция на Европейския парламент от 2018 г. относно имплементирането на Директивата за Европейската заповед за защита (2016/2329(INI))**⁹. В резолюцията се изтъква, че съществуващото голямо разнообразие от правни системи и заповеди за защита в рамките на европейските страни води до съществени трудности и намалява броя и обхвата на издадените европейски заповеди. С безпокойство се сочи, че след транспонирането на Директивата за ЕЗЗ само седем Европейски заповеди за защита са били издадени и прилагани в съюза. Повечето държави-членки нямат регистрационна система за издадените мерки за защита, а такава все още не съществува и на Европейско ниво, което затруднява мониторинга и оценката. Това поставя гражданите пред дилемата да ограничат мобилността си или да запазят, макар и в ограничени предели, защитната мярка. Констатирана е „бездна“ в комуникацията и координацията между издаващите и изпълняващите държави. С тази цел настоятелно се препоръчва ефективно транснационално сътрудничество, а така също стандартизиране и дигитализиране на европейските заповеди за защита, включително и защита на семействата. Дори се насърчава използване на GPS технологии, съответни приложения в смартфони и други нововъведения, и то не само по отношение на лица с мерки за защита, а и по отношение на други потенциални и реални жертви, и най-вече жертви на насилие, основано на пола.

Всички тези мерки са разумни и оправдани, а предприемането им не търпи отлагане. Остава убеждението обаче, че трудно се спазват много и разнопосочни мерки, често от различни правопорядъци – на ниво Европейски съюз, Съвет на Европа, национално законодателство. Налага се извод, че е необходим един общ Европейски кодекс за жертвите, който да преодолее проблемите на фрагментарната уредба и вътрешното право и да осигури унифицирана защита на всички жертви на престъпления в европейски контекст. С не по-малка сила стои този въпрос и по отношение на жертвите на престъпления на национално ниво. Както вече бе изтъкнато, уредбата на правата и закрилата им е разпръсната в множество актове, някои дори подзаконови. Не е неоснователен въпросът дали не е по-удачно цялата уредба за жертвите да бъде събрана в един закон, както например е в Япония.

Факт е, че проблематиката за жертвите продължава да стои с острота, особено на европейско ниво. В Резолюцията на Европейския парламент от 30 май 2018 г. относно прилагането на Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления тонът към държавите, които не са изпълнили задълженията си по нея, остава силно критичен. Изрично се подчертава, че Директивата се стреми да постави жертвата на престъпление в центъра на системата на наказателното правосъдие и има за цел да укрепи правата на жертвите на престъпление, така че всяка жертва да може да разчита на едно и също ниво

⁹ P8_TA (2018)0189 Implementation of the European Protection Order Directive.

на права, независимо къде е извършено престъплението, какво е гражданството ѝ или какъв е статутът ѝ на пребиваване. Вземайки предвид, че към момента на приемането на Резолюцията 23 от 27 държави-членки са транспонирали Директивата относно правата на жертвите в националното законодателство и Европейската комисия е започнала 16 производства за установяване на нарушение срещу държави членки, които все още не са постигнали пълно съответствие на практика (в това число и България) и отчитайки, че на равнище ЕС са установени единни стандарти и инструменти за подобряване на живота на гражданите на ЕС, но жертвите на престъпления все още се третират различно във всяка държава, в резолюцията се изразява неудовлетворение от факта, че в правовите европейски държави са налице сериозни дефицити по отношение на жертвите. Затова и в Стратегията на ЕС за правата на жертвите (2020-2025)¹⁰ се поставя силен апломб, особено по отношение на правата на някои видове жертви – на омраза, насилие, тероризъм. Трайно във времето е **възприет подход, основан на правата на жертвите** и от Агенцията на Европейския съюз за основните права¹¹.

Краткият обзор сочи, че актовете, приемани последователно и систематично във времето, са израз на засилен грижа за жертвите на престъпления в глобален аспект, в Европа и в България. Без съмнение, налице е обща воля у международните институции и съвременните правови държави за гарантиране сигурността на гражданите и хуманно третиране и защита на пострадалите от престъпления. Понякога обаче е налице съществено разминаване между добри намерения и резултати, което бе вече установено на различни нива. Това е относимо и за България. И докато правната уредба, макар и с голямо приближение, може да се приеме за удовлетворителна в значителна степен, огромното предизвикателство остава практическата ѝ реализация, която е критерият за ефективната защита на жертвите. В това отношение вече бяха изтъкнати конкретни пропуски, които следва да бъдат отстранени без забава. Като цяло, у нас няма достатъчно ефикасни процедурни механизми, които да гарантират пълното осъществяване на правата на жертвите. Не на последно място, поради ниският процент на разкриваемост на престъпленията и осъждане на извършителите, много от пострадалите не могат да се възползват от предвидените права.

Има признаци, че България се движи в правилната посока за по-пълна защита правата на жертвите на престъпления. Все по-зрим става ангажиментът на институциите, ролята на специализираните неправителствени организации нараства, академичните среди дават своя принос. Но много остава да бъде направено и за в бъдеще.

Литература:

1. Kirchoff, G., Palit, M. and Sahni, S. (eds.) *Global Victimology: New Voices. Theory-Facts-Legislation*, 2017, LexisNexis: Haryana, India
2. Tollefson, T.(ed.) *Victimological Advances in Theory, Policy and Services*. 2015.
3. Чанкова, Д. Европейската заповед за защита: нов инструмент в подкрепа на жертвите на престъпления, *Европейското бъдеще на България*, Сборник материали от Годишната конференция на Юридическия факултет на УНСС, 2012.
4. FRA. *Victims' rights as standards of criminal justice. Justice for victims of violent crime*. Part I, 2019.

¹⁰ COM (2020) 258 FINAL, BRUSSELS, 24.06.2020.

¹¹ FRA. Fundamental rights: challenges and achievements in 2014.